

A/r/tografi som tilgang til udvikling af en sanselig bæredygtighedsdidaktik i kunstfagene

Helene Illeris, Kristian Nødtvedt Knudsen og Lisbet Skregelid¹

Universitetet i Agder

Sammendrag

Artiklen omhandler et studie gennemført i foråret 2020 af tre forskere fra Universitetet i Agder med det mål at udvikle og afprøve sansebaserede tilgange til bæredygtighed i læreruddannelserne med særlig henblik på kunstfagene. På grund af konsekvenserne, som fulgte i kølvandet af Covid-19, tog de indledende undersøgelser en uventet retning: Digitale platforme, isolation og adskilte landegrænser, blev centrale omdrejningspunkter for gennemførelsen af projektet. Med a/r/tografi som metodologisk springbræt (Irwin, 2012; Roussel et al. 2018; Triggs et al., 2014) udforsker forfatterne, hvordan hverdagshændelser præget af affekt (Massumi, 2014) og intimitet (Morton, 2018) kan danne udgangspunkt for kropslige og sanselige tilgange til økologisk bæredygtighed. Undersøgelsens empiriske materiale er genereret i forbindelse med forfatternes gennemførelse af tre "propositioner": "rødbedetartaren", "et sted i naturen" og "løbeturen". Fokus var på sanselig interaktion med hinanden og med mere-end-menneskelige aktører, herunder grøntsager, landskaber, kropslige rutiner og ikke mindst de digitale medier. I artiklens didaktiske analyser drøftes det, hvordan arbejdet med de a/r/tografiske

¹ helene.illeris@uia.no, kristian.n.knudsen@uia.no, lisbet.skregelid@uia.no

© 2022 The author(s). This is an open access article published under the CC-BY 4.0 license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

propositioner førte til uventede oplevelser af risiko, kontroltab, ubehag og sårbarhed, samt hvordan disse oplevelser kan kobles sanselige erfaringer med den nødvendige omlægning til en mere bæredygtig livsstil, fx erfaringer af utryghed og tab.

Afslutningsvis foreslår forfatterne tre fokusområder for fortsat arbejde med sanselig bæredygtighedsdidaktik i læreruddannelserne i kunstfag: Propositioner som didaktisk værktøj, økologisk opmærksomhed og bæredygtighed som en sanselig relationsform.

Nøglebegreber: sanselig bæredygtighedsdidaktik, kunstfagsdidaktik, *a/r/tografi*, affekt, intimitet

Indledning

To see, therefore, is also to enfold the body's feeling of the real abstraction of potential.

We sense ourselves alive and we perceive through the aliveness.
(Triggs et al., 2014, s. 24)

Når man taler om uddannelse for bæredygtig udvikling, eller, som i vores tilfælde, om *bæredygtighedsdidaktik*², handler det ofte om, hvordan vi kan blive bedre til at undervise *i* eller *om* bæredygtighed. Som undervisere i kunstfagene didaktik³ gør vi os umage for at finde ud af, hvordan vi kan bidrage til dette mål, for eksempel gennem at anvende bæredygtige materialer eller gennem at tematisere bæredygtighed i didaktiske og kunstfaglige processer. I de norske læreplaner for det tværfaglige tema 'bærekraftig udvikling' i grundskole og læreruddannelse er fokus på, hvordan kunstfagene rent teknisk kan bidrage til at løse de samfundsmæssige problemer, vi står overfor i relation til klimakrise og tab af biodiversitet. Til gengæld savnes forslag til, hvordan bæredygtighed kan forbindes til de åbne og sansende videns- og læringsformer, der ellers regnes for centrale i kunstfagene didaktik (Näumann et al., 2020, kap. 3; Skregelid, 2020; Østern & Knudsen, 2019).

Meget tyder på, at læreplanernes kognitivt orienterede tilgang til bæredygtighed ikke er tilstrækkelig til at få hverken lærere, forældre eller elever til at ændre adfærd

² Det norske begreb 'bærekraftdidaktikk' er udviklet af Kvamme og Sæther (2019) for at etablere en kritisk distance til udtrykket 'uddannelse for bæredygtig udvikling', som bruges i det uddannelsespolitiske felt. Inden for kunstfag er begrebet siden blevet brugt i bogen "Bærekraftdidaktikk i kunst og håndverk" (Näumann et al., 2020).

³ Helene og Lisbet underviser i faget 'kunst og håndverk', mens Kristian underviser i drama/teater.

(Straume, 2017). I det store hele fortsætter vi alle sammen med at leve, som vi plejer, nu blot med bevidstheden om, at vores adfærd er dybt skadelig for planetens fremtid. Det er ikke vanskeligt at se hvorfor: Ikke alene har vi indrettet vore samfund ud fra paradigmer, der præmierer konstant stigning i det individuelle og kollektive forbrug; disse paradigmer er også blevet en del af, hvordan vi som mennesker oplever basale følelser som anerkendelse, mening og glæde (Straume, 2017).

I denne artikel vil vi fokusere på, hvordan undersøgelser af hverdagshandlinger kan bidrage til at udvikle vores oplevelse af sanselighed i kropslige relationer til verden omkring os. Vi har derfor valgt at se på, hvad der sker, hvis vi indledningsvis ser helt bort fra de handlinger, vi normalt forbinder med bæredygtighed, såsom genbrug og klimavenlig adfærd. I stedet vil vi begynde med de små glædesfyldte begivenheder, der præger vores hverdag. Det gør vi ud fra den hypotese, at et større og mere sansebaseret fokus på oplevelsen af disse nære begivenheder kan bidrage til at udvikle en bæredygtighedsdidaktik, som ikke tager afsæt i alt det, vi skal ændre, men snarere i det, vi allerede gør, men som vi måske ikke er så opmærksomme på. Hvis vi i højere grad kan finde veje til at dvæle ved hverdagslivets æstetik og til at forstå de udfordringer, dette medfører (for som vi skal se, er det ikke så enkelt, som det lyder), kan det måske hjælpe os til både at udfordre vores samfunds hovedløse fokus på acceleration og vækst og bringe bæredygtige aspekter ind i vores didaktiske tænkning.

Undersøgelserne i vores studie blev gennemført i marts-maj 2020. Derfor medførte coronakrisens mange restriktioner, at vi måtte foretage en række ændringer, som ikke overraskende fik stor indflydelse på både gennemførelse og resultater. Med ét slag blev vi tvunget til at blive hjemme, hvilket betød, at vi ufrivilligt befandt os tre forskellige steder og i to forskellige lande⁴. På den ene side gav den nye situation oplagte muligheder for at udforske erfaringen af det nære; på den anden side måtte vi lære at lade digitale platforme og sociale medier fungere som aktive komponenter i undersøgelserne.

⁴ Kristian og Lisbet bor begge i Norge, mens Helene har fast bopæl i Danmark. Kristian og Helene er begge danske, hvilket er grunden til, at vi skriver på dansk om norske uddannelsesforhold.

Fokus i studiet

Undersøgelserne i dette studie udgør den indledende del af forskningsprojektet "A/r/tografisk feltarbejde som fagdidaktisk tilgang til tema 'bærekraftig udvikling' i grundlæreruddannelsen i kunst og håndverk", som er finansieret af læreruddannelsen ved Universitet i Agder. Med udgangspunkt i a/r/tografisk feltarbejde og i vores situation som hjemmearbejdende valgte vi at begynde projektet med nogle af de praksisser, vi allerede har i vores hverdag. Med inspiration fra bl.a. Brian Massumi (2014) og Timothy Morton (2010, 2013, 2018) er studiets forskningsmæssige pointe at gribe en sensibilitet for det hverdagslige, affektive, kropslige, nære og intime og dermed også værdsætte de ordinære øjeblikke af nærvær og fravær, som vi skaber for os selv som en del af hverdagen.

Vores etiske og didaktiske udgangspunkt er, at vi dårligt kan involvere studerende i sådanne personligt relaterede processer uden først at have afprøvet dem på os selv. For eksempel kan det opleves som akavet, skrøbeligt og måske pinligt at udforske de sider af bæredygtighed, som handler om at give sig hen til hverdagen, være mindre målrettet og opleve usikkerheden ved åbne og uforudsigelige processer. Hermed kan man sige, at de betingelser, vi havde under Covid-19-pandemiens første bølge, åbnede for, at vi i højere grad end vanligt kunne fordybe os i egne oplevelser med a/r/tografisk feltarbejde.

Med udgangspunkt i disse overvejelser har vi valgt følgende spørgsmål som ledetråd for drøftelserne i denne artikel:

1. Hvordan erfares sanselige relationer til hverdagshandlinger og nærmiljø, når disse undersøges gennem a/r/tografisk feltarbejde?
2. Hvordan kan disse erfaringer bidrage til udviklingen af en sanselig bæredygtighedsdidaktik rettet mod kommende lærere i kunstfagene?

A/r/tografisk feltarbejde

A/r/tografi hører under den omfattende paraplybetegnelse 'kunstbaseret forskning', som blandt andet kendetegnes ved en kropslig, relationel og udforskende tilnærmelse til forskningens genstandsfelt (Irwin, 2012; Leblanc & Irwin, 2019). De tre bogstaver, a/r/t, henviser til tre identiteter/roller: (a) kunstneren (artist), (r) forskeren (researcher) og (t) underviseren (teacher). I en metodologisk kontekst henter a/r/tografi inspiration fra poststrukturalisme, hermeneutik og fænomenologi, men den

H. Illeris, K. N. Knudsen og L. Skregelid. *A/r/tografi* som tilgang til udvikling af en sanselig bæredygtighedsdidaktik i kunstfagene

er videreudviklet med perspektiver fra posthumanisme, postkvalitativ forskning og feministisk teori (Leblanc & Irwin, 2019; Roussel et al., 2018).

I vores undersøgelser anvender vi 'a/r/tografisk feltarbejde' som metodisk tilgang (Roussel et al., 2018). Et af de centrale omdrejningspunkter er her begrebet 'living inquiry'; en tilgang til feltarbejde, hvor handling, læring og meningsskabende processer skal ses som sammenvævede. Frem for at opdage noget, som allerede eksisterer i verden, og som venter på at blive fundet, tilfører hver bevægelse og hver handling i en proces noget, som bliver til en ny virkelighed, og som igen giver anledning til at stille nye spørgsmål (Springgay et al., 2005). Living inquiry forudsætter, at forskeren tør give sig hen til den situation, hun eller han er en del af, og have et skærpet fokus på affektive og intime kropslige stemninger.

En anden central tilgang i a/r/tografi, som vi har brugt i vores undersøgelser, er de såkaldte 'propositions'⁵. I a/r/tografisk feltarbejde defineres proposition som "a theoretical lure or provocation that combines virtual potentials of the speculative imagination with the empirical dimensions of embodied experience in the actual world" (Roussel et al., 2018, s. 25). En proposition er således en situeret begivenhed; en åbning, som giver anledning til at lade verden udvikle sig i nye retninger, eller som Manning og Massumi formulerer det:

The proposition is so much more than a statement. It is nothing less than a worlding. It is a serial iteration of the world's complexing, and re-complexing, of its own relational potential. The proposition is the force of thought gone worlding. (Manning & Massumi, 2020, s. 8).

I vores studie brugte vi netop propositioner på den måde, at vi først skabte en slags fælles verden bestående af de fortællinger, billeder og små tekster, både egne og andres, relateret til sansninger og forandringer, vi hver for sig oplevede med livet under første bølge af covid-19. Efter en periode med møder og udvekslinger på digitale platforme såsom Zoom, Teams og Padlet udkrystalliserede der sig for hver af os en konkret fysisk handling, som vi havde lyst til gøre fælles, dels ved at foreslå en ramme, dels ved at guide hinanden i en fælles hændelse. I forlængelse af Manning

⁵ Det engelske 'proposition' oversættes til forslag eller tilbud på dansk, men i forskningsmæssig sammenhæng fastholder vi 'proposition' – også på dansk.

og Massumi (2020) ønskede vi at invitere hinanden indenfor i de hverdagsbegivenheder, vi uafhængigt af hinanden havde oplevet i løbet af den første coronabølge med fokus på sanselige relationer til det nære. På den måde gav propositionerne anledning til udkrystalliseringer af nogle af de potentialer, som så at sige modnedes gennem vores indledende digitale samtaler, og som vi mente på længere sigt kunne knyttes til udviklingen af en sanselig bæredygtighedsdidaktik.

Præmisser og nøglebegreber

For at komme nærmere vores idé om en sanselig bæredygtighedsdidaktik valgte vi nogle præmisser for vores propositioner: For det første ville vi, som nævnt, arbejde med hverdagsbegivenheder. Derfor valgte vi at invitere hinanden indenfor som deltagere i handlinger, vi hver især havde oplevet som væsentlige i dagligdagen, fordi de var sanselige, glædesfyldte og forbundet med en særlig intensitet eller kvalitet. For det andet ville vi arbejde performativt forstået på den måde, at vi ville udføre disse handlinger sammen og på den måde invitere til fælles, kropsliggjorte oplevelser. For det tredje ville vi bruge undersøgelserne til at udvikle og undersøge begreber, vi mente kunne have potentialer i forhold til udviklingen af en sanselig bæredygtighedsdidaktik.

Gennem vores samtaler havde vi på forhånd indkredset en række relevante begreber, herunder relation, samvær, affekt, agens og begivenheder. Undervejs i undersøgelserne – og ikke mindst da vi efterfølgende skulle beskrive dem til brug for bl.a. denne artikel – blev det tydeligere for os, hvilke begreber der havde størst didaktisk relevans. Vi arbejdede således i en abduktiv proces, hvor vi, *inden* vi påbegyndte de empiriske undersøgelser, indkredsede de begreber, vi mente havde potentiale for udviklingen af en sanselig bæredygtighedsdidaktik. Først *efter*, at undersøgelserne var gennemført, lagde vi os endelig fast på, hvilke begreber vi skulle gå videre med. Det var således først, da vi gik i gang med at beskrive og analysere vores erfaringer, at vi valgte at fokusere på de to nøglebegreber 'intimitet' og 'affekt'. Intimitet fordi vi erfarede en didaktisk interesse for den komplekse sanselighed, der opstår, når de sædvanlige grænser for afstand mellem mennesker, handlinger, steder og objekter brydes ned, og affekt fordi intimitetens græseoverskridende karakter berørte os på uforudsete måder, som gav anledning til nye former for intensiveret, kropsligt forankret økologisk opmærksomhed.

I det følgende vil vi først kort redegøre for de teoretiske forståelser, som ligger bag vores forståelser af de to begreber. Efter en kort præsentation af feltarbejdet vil vi

herefter vise, hvordan intimitet og affekt optræder i gennemførelsen af tre propositioner, og i den afsluttende drøftelse, vil vi uddybe deres relevans for udviklingen af en sanselig bæredygtighedsdidaktik.

Intimitet

Intimitet handler om at være tæt på noget/nogen, ofte fysisk og/eller psykisk meget tæt, måske endda *for* tæt. Som nævnt blev vores undersøgelser underlagt kravet om social afstand, der prægede store dele af 2020. Man kan sige, at det, som skulle have været et fællesskab, blev erstattet af noget andet og mere intimt. Via skærmen befandt vi os i hinandens stuer og køkkener eller i lokale udendørsområder, som vi normalt ikke deler med kolleger. Vores fokus flyttede sig fra udviklingen af fælles praksisformer til en udforskning af de corona-praksisser, vi hver især havde etableret for at få hverdagen derhjemme til at fungere. Nye oplevelser fik betydning og blev løftet frem som eksempler på fortættede øjeblikke.

Intimiteten drejede sig imidlertid ikke kun om vores indbyrdes sociale samvær (eller mangel på samme). Den drejede sig også om forholdet til de miljøer og praksisser, vi undersøgte, og dermed om grundlaget for, hvordan vi kan tænke bæredygtighed i forhold til den sanselige tilgang, der efter vores opfattelse bør præge kunstfagene. Ifølge Morton (2018, s. 139) drejer økologisk opmærksomhed sig ikke kun om at forbinde sig til noget større som store og komplekse økosystemer. Tværtimod mener han, at det i højere grad drejer sig om at forbinde sig tæt til det helt nære: landskaberne, materialerne, genstandene, ja selv tastaturet, vi skriver på, er værensformer, som vi hele tiden er i tæt kontakt med, men som vi ofte glemmer at sanse. I en antropocæn tidsalder⁶ er det ikke længere muligt at opretholde en 'passende afstand' til andre former for eksistens, for, som covid-19 og jordskredet i Ask nord for Oslo i februar 2021 så eftertrykkeligt har vist os, deler vi vores kroppe med alt fra de geologiske jordlag, vi lever på, til usynlige bakterier og vira. At stå med en rødbede i hånden, lugte til den og arbejde med den er intimt, ligesom det er intimt at gøre det sammen med andre mennesker, selvom disse andre befinder sig på en skærm.

⁶ Antropocæn er en betegnelse for vores aktuelle periode, hvor menneskets aktiviteter gennem ændringer i atmosfære samt jord- og vandmiljø er med til at forme Jordens geologi (Morton, 2018, s. 43-46).

Didaktisk er intimitetens potentialer ikke ukendte (se fx Illeris, 2020; Waterhouse et al., 2019). Vi ved, at tætte relationer til ting og handlinger er centrale, men ofte er der ikke tid til virkelig at komme under huden på de ting, vi gør, og gøre dem til vores egne i stedet for noget, vi lærer om. I forhold til bæredygtighed er det nødvendigt, at vi – i hvert fald i nogle perioder – forlader ideen om at få overblik over for eksempel klimakrisens fysiske og økonomiske årsager og konsekvenser for i stedet at opleve, hvad det betyder at komme tæt på os selv som en art, der er sammenfiltret med de værensformer, vi interagerer med i hverdagen. I forhold til udviklingen af en sanselig bæredygtighedsdidaktik betyder det, at vi må forsøge at etablere mere intime relationer til hverdagshandlinger, vi tror, vi kender ud og ind, men som kan vise sig at være radikalt anderledes, når de praktiseres i fællesskab, for eksempel gennem at udvikle og gennemføre propositioner.

Affekt

Affekt er en relations- og erkendelsesform, hvor to parter gensidigt påvirker hinanden, uden at denne påvirkning foregår bevidst og intentionelt. Når man er i en affektiv relation, åbner man sig for hinanden, og noget tredje opstår. Affekt kan opstå i alle typer af relationer – det være sig med mennesker, dyr, planter, ting og rum. Affekt er pædagogisk, fordi det indebærer en forandring, en slags rystelse, en transition fra noget til noget andet:

When you affect something, you are opening yourself up to being affected in turn, and in a slightly different way than you might have been the moment before. You have made a transition, however slight. You have stepped over a threshold. Affect *is* this passing of a threshold, seen from the point of view of the change in capacity (Massumi, 2014, s. 103).

Som det fremgår, er affekt sjældent noget, man kan planlægge, fordi det er en erfaring, der ofte udfolder sig i øjeblikke, hvor man egentlig er i gang med noget andet. Alligevel har vi observeret, at vores undersøgelser gav anledning til affekt. For eksempel kunne man nævne, hvordan selve det at *opføre* hverdagshandlinger performativt indebar en sårbarhed og en intensiveret opmærksomhed. Selvom det ikke var noget, vi havde snakket om, oplevede vi en blottelse, som gav anledning til uro af den type, man mærker i kroppen som let anspændthed, sommerfugle i maven osv. For os gjaldt den skærpede opmærksomhed ikke kun relationen til de andre forskere, men hele situationen fik karakter af 'heightened awareness' og en slags kropslig undren over, hvad der egentlig foregik.

Didaktisk kan affekt knyttes til en oplevelse af nærvær/fravær – forstået som at man på én gang er tilstede og ser sig selv være til stede. Affekt-læring (ikke at forveksle med affektiv læring) trækker mulige tråde til det norske begreb dybdelæring, fordi det involverer kroppen, ikke bare motorisk men med hele registret af perception og kropslige fornemmelser, som vi ellers ikke italesætter (Østern et al., 2019). I forhold til bæredygtighed handler affekt om at åbne sig for at sanse og fokusere på, hvordan det påvirker os, at vi er en del af verden i stedet for at være hævet over den (Massumi, 2014, s. 110).

Studiets propositioner

Som nævnt består studiets empiriske del af et a/r/tografisk feltarbejde, hvor vi udvikler og afprøver propositioner. Målet er at undersøge, hvordan fysiske hverdagshandlinger kan danne ramme om fælles oplevelser, som igen kan relateres til bæredygtighed forstået som økologisk opmærksomhed i hverdagen. I udviklingen og gennemførelsen af propositionerne var vi optaget af, hvordan vi kunne invitere hinanden ind i hverdagsbegivenheder, vi oplevede som betydningsfulde i relation til nærvær/fravær under coronarestriktionerne. Dette valgte vi ud fra den præmis, at en sanselig bæredygtighedsdidaktik, som vi skrev i indledningen, må begynde med at rekonceptualisere selve sansningen. Vi ønskede altså at undersøge, hvorvidt det var muligt ved hjælp af propositioner at fortætte opmærksomhedsfeltet i en bevægelse mellem steder, tidsligheder, sansninger, nærvær og fravær. Med henblik på at gribe hændelserne bedst muligt har vi organiseret dette afsnit således, at vi først kort beskriver de tre propositioner "rødbedetatoren", "et sted i naturen" og "løberitualet". Herefter giver vi et indblik i, hvordan vi som deltagere oplevede mødet med propositionerne i relation til nøglebegreberne intimitet og affekt.

"Rødbedetatoren" (Kristian)

Min mor har fødselsdag. Hun fylder 68. I aften skal hun fejres. Vi skulle have været til Danmark, men grænserne er lukkede. Fire retter mad, med vinpakke. Fødselsdagssang, flag, gaver sendt med post bliver åbnet. En skærm i Danmark og en skærm i Norge. Vi lytter til musik, imens snakken går. Hver ret præsenteres foran kameraet. "Hvad skal i have nu?", og "Hvilken vin får I til?". Laksessouffle møder rødbedetartar, torskefilet møder vagtelbryst, fransk ostetallerken møder vegansk chokoladeis. Vi skåler. "Det er den bedste fødselsdag, jeg har haft i lang tid", udbryder min mor flere gange. Vi sidder så nært og samtidig så langt fra hinanden. Et Babettes gæstebud i en digital samtid. "Corona" – det bliver næsten ikke nævnt. Sikke en befrielse!

Ovenstående begivenhed dannede udgangspunkt for den proposition, som Helene og Lisbet blev inviteret til at deltage i. Det, som fascinerede mig, var oplevelsen af, at selvom fejringen skete via en skærm på et kropsligt distanceret medie, så var kroppen tilstede med affektiv respons i form af glæde, eufori og savn. Det digitale og analoge blev filtret ind i hinanden og blev aktører, som satte deres præg på mødet mellem deltagerne. Jeg ville prøve at gentage rødbedetartaen sammen med Helene og Lisbet, men hændelsen skulle også inkludere en indkøbstur, tilberedningen af retten og til sidst, at vi spiste måltidet med hinanden via Facetime.

"Et sted i naturen" (Helene)

Dagen før jeg skulle guide vores fælles proposition, gik jeg over mod den tidligere grusgrav, som er mit lokale naturområde. Med en pludselig indskydelse besluttede jeg mig for at stoppe og bare gå ind mellem nogle træer i kanten af et lille skovområde på vejen derover. Tre meter fra asfaltvejen fandt jeg et sted, som egnede sig for mig og min krop, og her satte jeg mig ned på noget tørt mos. Længe sad jer der og så mig omkring; lyttede, sansede, filmede, hyggede mig og dvælede ved planter, insekter og øredøvende fuglekvidder. Samtidig hørte jeg vejen, hvor mennesker gik forbi og snakkede i mobiltelefon og i det fjerne motorvejens susen og klokkingning fra den nye kirke.

I min proposition valgte jeg at formidle noget af min oplevelse gennem en ca. seks minutter lang lydfil, hvor jeg prøvede at gengive, hvordan jeg havde sanset mit sted. Herefter skrev jeg til Lisbet og Kristian, at før vi skulle mødes på Zoom, skulle de hver især have placeret sig et godt sted i et nærliggende naturområde, som de var fortrolige med, og hvor de kunne starte. Da vi mødtes, hver med vores mobiltelefon i hånden, bad jeg dem om at lytte til lydoptagelsen, som sluttede "Sæt jer ned, eller bliv siddende, hvor I sidder, undersøg stedet og jeres relation til stedet, tanker, forestillinger og erindringer". Det, jeg tænkte på, var, hvordan intimiteten i relation til de lokale omgivelser kunne gøres fælles gennem en fortælling. Samtidig var jeg usikker på, hvordan om det ville lykkes.

"Løberitualet" (Lisbet)

Fra 19. mars startet jeg et rituale, som er blitt en sentral del av min koronahverdag. Etter en karanteneperiode var jeg på min første tur ut av huset med min datter Sara. Vi dro til Bertes. «Jeg vil ta av meg skoene» sa Sara. Hun lekte i sanden mens jeg gikk rundt på stranden. Jeg fikk øye på teksten ALT BLIR BRA skrevet med lysegrå steiner og innrammet med tørket tang. Jeg tok en pinne og risset opp ALT BLIR BRA

i sanden. Jeg så at Sara også tok en pinne og skrev JORDA BLIR BRA. Jeg filmet sjøen som slo mot stranden og opp mot denne skriften til Sara. Dette ble begynnelsen på det som skulle bli min måte å skape en rytme, en gjentakelse i en ellers løs hverdag. Jeg gjentok turene til Bertes, gjerne tidlig på morgenen, men jeg begynte å løpe for å komme til sjøen, og jeg filmet med min mobiltelefon i 30 sek fra samme sted hver gang.

Mine løpeturer til Bertes ble utgangspunktet for min proposisjon til Helene og Kristian. Jeg visste at begge løp i sine nærområder, men var nysgjerrig på hvor de løp og hvordan de løp. Ville de være oppmerksomme på hvor de løp på en annen måte enn før? Eller sin egen kropp? Hvor ville de stoppe opp? Hvordan ville de erfare det å filme på et sted slik jeg gjorde, igjen og igjen? Dette var min tekst:

Jeg ønsker at dere skal ut å løpe på den ruten dere pleier å løpe, minst tre ganger. Ta med mobilen. Vær oppmerksom på deg selv i møte med omgivelsene når du løper. Hva ser du? Hva tenker du på? Stopp opp et sted som du liker spesielt godt. Still deg slik at du står stødig og film i 30 sek. Når du kommer hjem, lager du en ny Padlet stream. Neste gang du løper tar du samme rute og stopper samme sted og filmer. Legg også denne filmen opp på padlet. Tredje gang er 12. mai. På et avtalt tidspunkt denne dagen møtes vi online etter vi har dusjet – til frokost (norsk frokost).⁷

Møder med propositionerne

De to begreper intimitet og affekt bringes på forskjellig vis ind i utviklingen af propositionerne: Kristian beskriver intimitet og affekt i krydsfeltet mellem det digitale og det analoge i familiemiddagen på Facetime. Helene utforsker, hvordan intimiteten og affekten kan skabe en fælles fortælling på tværs af geografiske nærmiljøer. Lisbets tur til den lokale strand transformeres til en hverdagslig rutine, som åbner op for at møde velkendte omgivelser på en ny måde. Fælles for alle tre propositioner er,

⁷ Teksten er gengivet i en forkortet version.

at de er udviklet ud fra hverdagspraksisser, som vi forbinder med ro og glæde, og som er forankrede i kropslige og sanselige relationer til omverdenen.

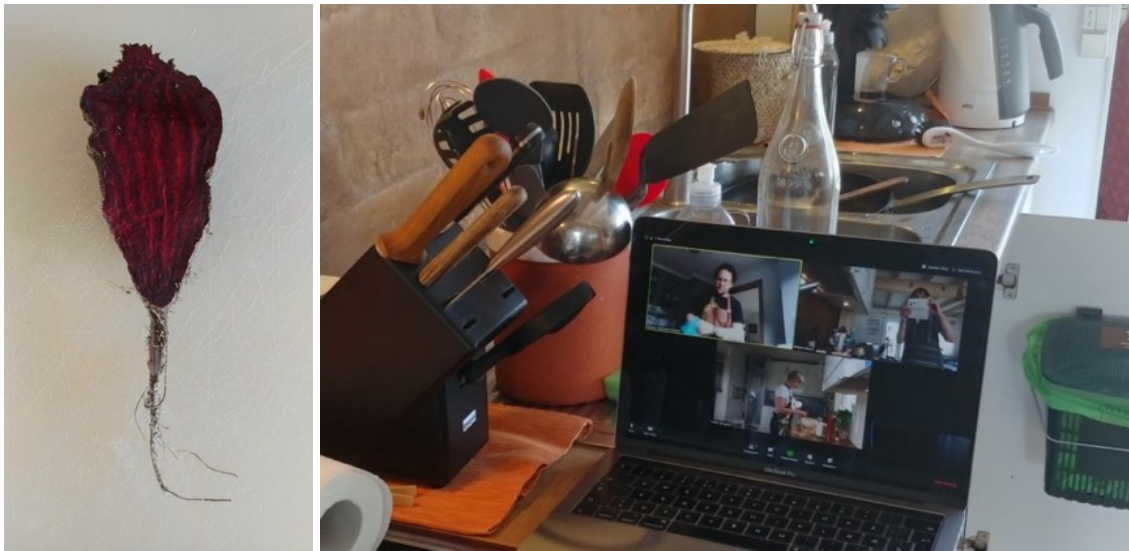
Næste skridt i undersøgelserne var, at vi i fællesskab skulle gennemføre hver af de tre propositioner. I det følgende skifter vi derfor perspektiv til, hvordan vi erfarede deltagelsen i hinandens propositioner⁸.

Møde med "rødbedetartaren" (Helene)

De gamle rødbeder ligner sære gamle kroppe. Mumier, der drysser af jord og ælde. Da jeg skærer en af dem over og begynder at rive den, mærker jeg duften og sanser kraften i det dybrøde, faste kød. I næste øjeblik er jeg et helt andet sted. Nu forsøger jeg at jonglere med sennep og skeer og pander og knive, mens Kristian på Facetime viser, hvordan han gør. En blanding af køkkengrej, rødbedeskræller og emballage fylder hurtigt køkkenvasken. Egentlig går det fint, men jeg kan ikke sige, at jeg "er i det" heller. Først til sidst, da vi sætter os, begynder jeg igen at nyde det. Jeg sidder på en ø midt i kaos.

Mødet med Kristians proposition, "rødbedetartaren", bringer mig tæt på min egen akavethed, idet jeg med et par klik på tastaturet befinder mig dybt inde i et fremmed socialt rum, samtidig med at jeg står i mit eget køkken. Situationen er i sig selv intim, eller endda dobbelt-intim, fordi jeg er i to rum på én gang med vidt forskellige fordringer: I Facetime-rummet optræder jeg udadrettet, social og kommunikerende. I det fysiske rum driver rødbedesaften ud på brættet. Ikke desto mindre er den affekt, jeg oplever, da jeg skærer rødbeden over, og den ligesom "blotter sig" langt mere nærværende end affekten i Facetime-situationen, hvor jeg hele tiden bliver bragt ud af balance. Et moment, der træder fysisk frem, er, når jeg kaster brugte skåle og skeer og andet over i køkkenvasken for at få plads på mit alt for lille bord. Propositionen tvinger mig ind i en rytme, som er lidt "umenneskelig", fordi jeg ikke helt kan gribe den. Samtidig møder jeg fremmedheden i rødbedens ikke-menneskelige eksistensform. I den digitale hjemmesituation bliver den fremmedhed, vi hele tiden oplever en lille smule sammen med andre mennesker, forstærket.

⁸ Af pladshensyn har vi valgt kun at medtage materiale fra én deltager pr. Proposition.

Figur 1. Rødbede og kaos i kjøkkenet. Foto: Helene Illeris

Møde med "et sted i naturen" (Lisbet)

Da jeg fikk proposisjonen fra Helene, hadde jeg en følelse av at hun ønsket jeg skulle gå i skogen. Men jeg ville ikke inn i skogen. Jeg måtte til sjøen. Siden det regner, går jeg mot benken på stien til Gleodden. Jeg pleier ikke være akkurat her. Fjellet bak gir litt beskyttelse. Utsikten mot Grønningen er den samme. Fjellet, trærne, plantene, en og annen forbipasserende, alle sneipene på bakken blander seg med Helenes stemme som forteller meg hva jeg skal gjøre. Jeg tar opp mobilen som vendes mot havet. Superspeed glir lydløst forbi mot Danmark. Lyden av regn.

Å være på mitt sted med Helenes direksjoner preges ikke av den harmoni jeg forventet. Det er som om savn og ubehag forsterkes. Det er kanskje fordi jeg ikke er akkurat der jeg pleier. Jeg forsøker å forfølge min egen rutine med å filme, men det er fra feil vinkel, og det jeg ser i linsa er annerledes. I notatene som er preget av regndråpene som hamret på notatboka, og som også ble så tydelig til stede i filmopptaket jeg tar, beskrives både grusstien og badetribunen som *hindere*, som lager skille mellom havet og meg selv. Nærværet som brytes. I dette nærværet oppstår paradoksalt også et fravær. Koronaviruset demonstrerer naturens dominans og min skjørhet. Lengselen etter å reise, å krysse landegrenser er forhindret av noe som er utenfor min og alle andre menneskers kontroll. Jeg er underlegen og ydmyk. Jeg har ikke kontroll. Naturen styrer hva jeg kan gjøre og hva jeg ikke kan gjøre.

Figur 2. Hindere, som lager skille mellem havet og meg selv. Foto: Lisbet Skregelid

Møde med "løbeturen" (Kristian)

Jeg ender ved en mark. Måden, vinden bevæger sig på i det høje græs, minder mig om mine løbeture hjemme i Tønder. I Danmark. Her danser kornet og græsset også i vinden, når jeg løber mine ture i et landskab, hvor der er højt til himmelen. Jeg filmer i 30 sekunder. Gentager det dagen efter. Men det er, som om kameralinsen slet ikke fanger længslen efter min hjemegn eller den sentimentalitet, som jeg forbinder med stedet, når jeg står der.

Mødet med Lisbets proposition udfordrer mig på flere måder. For det første er mit øgede fokus på at være *bevidst* i konflikt med den måde, jeg normalt løber på. Jeg plejer fx aldrig at stoppe op, da det ødelægger mit flow og kræver, at jeg er nødt til at bruge tid på at komme tilbage i min (løbe)rytme igen. For det andet oplever jeg i mit forsøg på at skærpe mit fokus på de nære og velkendte omgivelser, at de selvsamme omgivelser bliver mere og mere fremmede for mig. Det stemmer slet ikke overens med Lisbets billeder af stranden og den *værdi*, hun tillægger sine løbeture.

Tværtimod mærker jeg en disharmoni, da det, som til daglig er mit frirum, bliver taget

fra mig. Jeg mærker en kropslig uro, nærmest panik, da jeg fremdeles ikke har fundet et sted at filme efter de første fire kilometer. For det tredje forandres det digitale rum. Jeg mærker en tomhed, når jeg genser de små videoklip. Filmene er i dårlig opløsning og fanger slet ikke det minde om hjemegnen, som var én af årsagerne til, at jeg stoppede op. I modsætning til familiemiddagen overføres her-og-nu-oplevelsen, det nærvær og den sanselighed, som var en del af fødselsdagen, ikke til videoklippene.

Kristians løbeture. Video (30 sekunder): Kristian Nødtvedt Knudsen, <https://vimeo.com/user26287012>

Didaktiske refleksioner

I begyndelsen af artiklen spurgte vi, hvordan sanselige relationer erfares i a/r/tografisk feltarbejde, og hvordan sådanne erfaringer kan bidrage til udviklingen af en sanselig bæredygtighedsdidaktik. Undervejs i undersøgelserne valgte vi intimitet og affekt som de begreber, vi særlig ville anvende i vores didaktiske refleksioner.

Ser vi først på vores erfaringer med intimitet, så afdækkede det a/r/tografiske feltarbejde intimitet som noget, der opstår, når ikke-forbundne intensiteter, affekter og rytmer føres sammen og adskilles på nye måder. Den fysiske afstand, som vi blev påført gennem coronarestriktionerne, viste sig paradoksalt nok i vores forsøg næsten at føre til mere nærhed, end vi ville acceptere. Hvor vi havde troet, vi ville opleve en slags sanseligt baseret fællesskab, som igen ville lede til intensiveret økologisk opmærksomhed, førte intimiteten snarere til oplevelser af utilstrækkelighed og afmagt. Ved at træde ind i de andres rum blev vi konfronteret med de vanskeligheder, der er forbundet med at afgive vores egne kropsligt forankrede måder at gøre tingene på. Når Kristian skulle løbe "i Lisbets verden", når Lisbet måtte filme fra det "gale" sted, eller når Helene skulle rives ud af sin sanselige rødbedeoplevelse, blev vi hver især ukomfortable på måder, som overraskede os. I stedet for glædelige følelser af at deltage i andres rum og rytme, oplevede vi intimiteten som delvist irriterende og grænseoverskridende. Der var en oplevelse af fravær, når vi søgte eller forventede nærvær, samtidig med at nærværet til hinanden paradoksalt nok også opstod i fraværet og i afstandene mellem os.

I en didaktisk kontekst peger vores erfaringer på intimitet som et væsentligt element i sanselige læringsformer, som udfordrer vores allerede indarbejdede og kropsligt forankrede måder at gøre tingene på. De udfordringer, vi oplevede, peger desuden

på, at Morton (2010, s. 54) har ret, når han skriver om økologisk opmærksomhed som potentielt grænseoverskridende og 'uhyggelig' (eng. 'uncanny'), fordi den nødvendigvis overskrider den moderne ide om, at alt eksisterende i sidste instans kan reduceres til sammenlignelige enheder. Derfor mener han, at intimitet, forstået som "a sense of being close, even too close to other lifeforms" (Morton, 2013, s. 139), er noget, vi må træne. Ikke for at udvikle empati med andre, men snarere for at forstå og acceptere fremmedheden som et vilkår. På et mere overordnet plan kan man sige, at hvor didaktik og pædagogik er født ud af en moderne ide om at lære eleverne, hvordan man etablerer den rette, objektive afstand til resten af verden, for eksempel ved at betragte den, undersøge den, analysere den og forstå den, så står vi nu i en verden, som ikke respekterer denne afstand, men i stedet kryber under huden på os. Både klimaændringer og covid-19 er fænomener, der påvirker vores kroppe meget direkte. De er umulige at betragte på afstand – og de er ikke behagelige; de vil ikke make ret.

I vores undersøgelser var oplevelsen af affekt tæt forbundet til intimiteten. Hvor affekt ifølge Massumi (2014, s. 110) kan beskrives som "a stronger sense of embeddedness in a larger field of life", stødte vi i stedet på en grænse, hvor vi ikke blev lukket ind og i stedet stod med oplevelser af utilstrækkelighed. Ved at arbejde med propositioner åbnede vi bevidst for de affektive potentialer, der ligger i at eksperimentere med kropslige erfaringer. Påvirket af coronakrisen og inspireret af Manning og Massumi (2020) ønskede vi at 'komplicere' de nære og enkle sanselige erfaringer, vi oplever i hverdagen. Vi var nysgerrige efter at sætte bevægelse i gang uden at vide, hvilke resultater vi i sidste ende ville få ved at lukke hinanden ind i vores hverdagsrytmer.

I propositionerne blev det umuligt for os at forske gennem vores direkte erfaringer. Mens vi udførte dem, var vi tvunget til at være sammenvævede med dem, dvs. vi var tvunget til at sanse os selv i oplevelser af kontroltab, som vi ikke var forberedte på. Didaktisk bliver læring gennem affekt ofte opfattet som emotionel (fx Goleman, 1996, s. 262). Da affekter er førsproglige, vil vi hellere betegne dem som kropsligt forankrede og sanselige. Det handler kort fortalt om at røre, lugte, smage, lytte, se og bevæge sig og ikke mindst om at blive udfordret på vores kropslige forventninger og opdage nye. Gennem affekt går vi ind i den sårbarhed, som mange af os oplever, når vi forholder os til bæredygtighed. Og når vi støder på spørgsmål om, hvordan vi kan modtage og kropsliggøre os selv som mennesker i en forandret og foranderlig verden præget af nye risici, som allerede nu medfører ændringer af vores relation til

omgivelserne. Det kan for eksempel være uforudsigeligt vejr eller mindre og anderledes forbrug, som igen afføder nye vaner og værdier, der skal inkorporeres i hverdagen. Gennem fokus på affekt tegnes konturerne også af et andet centralt fokus for en sanselig bæredygtighedsdidaktik, nemlig muligheden for at løbe en risiko og muligvis ende et sted, som ikke nødvendigvis er behageligt eller uproblematisk, og som det kan være svært at sætte ord på. Dette forudsætter, at underviseren er opmærksom på at skabe et trygt miljø, hvor konflikt og kontrovers får en konstruktiv rolle (Skregelid, 2020), og at uddannelsesinstitutionerne udvikler undervisningsformer, som rummer denne form for kompleksitet.

Mod en sanselig bæredygtighedsdidaktik i kunstfagene

Det engelske ord 'sustainability' kommer fra verbet 'to sustain', som både betyder at støtte og at udholde. Vores a/r/tografiske feltundersøgelser peger i retning af, at vi, i udviklingen af en sanselig bæredygtighedsdidaktik for læreruddannelserne i kunstfagene, bør give denne dimension af bæredygtighed mere opmærksomhed, end det hidtil har været tilfældet. Med propositioner som værktøj har vi åbnet for at sætte fokus på ikke bare værdien af vores egne sanselige hverdagsritualer, men også på forholdet til det fremmede; det, som vi tror, vi kender, men som viser sig at bryde med vores 'egologiske' forestillinger om enkle sanse- og kropsbaserede bæredygtige praksisser i hverdagen. Dette gælder også for samhørighed med hverdagshændelser, som indebærer selvfulgelige handlemåder for andre: I stedet for at prøve at forstå vores relation til andres løberitualer, madlavningsglæde eller naturoplevelse kan der nogle gange være en pointe i at se dem som måder at gøre tingene på, der eksisterer i egen ret og spiller ind med egne rytmer, logikker og tidsformater. I stedet for at kræve gensidighed og konsensus kan bæredygtighed handle om at blive bedre til at leve med ukomfortable og uforståelige forskelle og dissens uden at hige efter løsninger.

Som undervisere på læreruddannelsen tilbyder en a/r/tografisk tilgang os en eksplorativ indgang til vores didaktiske tænkning. Vi får mulighed for at udforske og udvikle rum, hvor det ukomfortable og ukendte kan sameksistere med det harmoniske og komfortable. Deri ligger der i vores optik også et meningsskabende potentiale, som ikke handler om at være løsningsorienteret eller resultatorienteret, men hvor man tillader både elever og lærere at være i et *mellemrum*. Selvom det kan være svært, fordrer dette, at man som underviser hele tiden er åben for at udfordre rådende politiske og pædagogiske normer og forstår bæredygtighedsdidaktik som en dynamisk praksis, der udvikler sig i takt med, at verden forandrer sig.

H. Illeris, K. N. Knudsen og L. Skregelid. *A/r/tografi* som tilgang til udvikling af en sanselig bæredygtighedsdidaktik i kunstfagene

I vores videre arbejde med projektet vil vi, sammen med lærerstuderende i kunstfag på Universitetet i Agder, forsøge at gå dybere ind disse problemstillinger med særlig fokus på følgende muligheder for den videre udvikling af en sanselig bæredygtighedsdidaktik:

Propositioner som didaktisk værktøj. At arbejde med udvikling og gennemførelse af propositioner for at forstå egne og andres krops- og sansebaserede praksisser som grundlag i en bæredygtighedsdidaktik.

Økologisk opmærksomhed. Aktivt at forholde sig til det fremmede, forstået som måder at eksistere på, som ikke passer ind i vores etablerede praksisser og forestillinger, og som derfor kan opleves som grænseoverskridende og intime.

Bæredygtighed som en sanselig relationsform. At tænke bæredygtighed på måder, som inkluderer kroppens affektive og sanselige dimensioner, fx gennem at tage ansvar for værdien af de nære erfaringer og den langsommere livsstil, som de fleste af os har haft adgang til under coronarestriktionerne.

Om forfatterne

Helene Illeris <https://www.uia.no/en/kk/profil/heleneil> er professor (PhD) i kunstfagernes didaktik ved Universitetet i Agder. Hendes forskningsområder er samtidskunstens pædagogik, æstetiske læreprocesser og bæredygtighedsdidaktik med særligt fokus på visuelle kunstfag. Sammen med professor Tony Valberg leder Helene forskningsgruppen Kunst og sociale relasjoner. Seneste publikationer er lærebogen *Bærekraftdidaktikk i kunst og håndverk* (Näuman, Riis & Illeris, 2020), samt kapitler i bøgerne *Pedagogy of the Anthropocene* (Paulsen et al., 2022) og *Kunstens betydning? Utvidede perspektiver på kunst og barn & unge* (Skregelid & Knudsen, 2022).

Kristian Nødtvedt Knudsen <https://www.uia.no/kk/profil/kristiannk> er førsteamanuensis (PhD) i teater og studieprogramleder for Master i kunstfag ved Universitetet i Agder. Hans forskningsinteresser omhandler performativ forskning, dramaturgi og kunstfagernes didaktik. Seneste publikation er antologien *Kunstens betydning? Utvidede perspektiver på kunst og barn & unge* (Skregelid & Knudsen, 2022), hvor han også har bidraget med kapitlet «Et møde med «Cleos fremtid»: Teater som performativ læringsarena.» (s. 197-214).

H. Illeris, K. N. Knudsen og L. Skregelid. *A/r/tografi som tilgang til utvikling af en sanselig bæredygtighedsdidaktik i kunstfagene*

Lisbet Skregelid <https://www.uia.no/kk/profil/lisbets> er professor (PhD) i kunstpedagogikk ved Universitetet i Agder. Hun forsker på betydningen av møter med kunst og kunstnere, og på hvordan kunst og estetisk praksis kan ha en relevans i skole og samfunn. Særlig er hun opptatt av hvordan kunstens forstyrrende, uforutsette og affektive egenskaper, det hun omtaler som dissens, kan fungere som pedagogisk ledemotiv. Skregelid leder forskningsgruppa Kunst og barn & unge. Hun har senest redigert antologien *Kunstens betydning? Utvidede perspektiver på kunst og barn & unge* (Skregelid & Knudsen, 2022).

Referencer

- Goleman, D. (1996). *Emotional intelligence. Why it can matter more than IQ*. Bloomsbury.
- Illeris, H. (2020). Intimacy, solidarity, fragility. Everyday objects and ecological awareness in arts and crafts education. I K. Bergaust, R. Smite & D. Silina (Red.), *Oslofjord Ecologies. Artistic research on Environmental and Social Sustainability* (s. 153-168). RIXC Center for New Media Culture.
- Irwin, R. (2012). *A/r/tography*. I L. M. Given (Red.), *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. SAGE publishing.
- Kvamme, O. A. & Sæther, E. (Red.) (2019). *Bærekraftdidaktikk*. Fagbokforlaget.
- LeBlanc, N. & Irwin, R. L. (2019). *A/r/tography*. I G. Noblit (Red.), *Oxford Research Encyclopedia of Education*. Oxford University Press.
- Manning, E. & Massumi, B. (2020). For a Whiteheadian laboratory. How do you make yourself a proposition? I R. Faber, M. Halewood & A. M. Davies (Red.), *Propositions in the Making: Experiments in a Whiteheadian laboratory* (s.3-18). Lexington Books.
- Massumi, B. (2014). *The power at the end of the economy*. Duke University Press.
- Morton, T. (2010). *The ecological thought*. Harvard University Press.
- Morton, T. (2013). *Hyperobjects. Philosophy and ecology after the end of the world*. University of Minnesota Press.
- Morton, T. (2018). *Being ecological*. Penguin books.
- Näumann, R., Riis, K. & Illeris, H. (2020). *Bærekraftdidaktikk i kunst og håndverk. Gjenbruke, oppvinne, skape*. Cappelen Damm Akademisk.
- Rousell, D., Cutcher, A. L., Cook, P. J. & Irwin, R. (2018). Propositions for an environmental arts pedagogy: *A/r/tographic experimentations with movement and materiality*. I A. Cutter-Mackenzie et al. (Red.), *Research Handbook on Childhoodnature* (s. 1-29). Springer.

H. Illeris, K. N. Knudsen og L. Skregelid. A/r/tografi som tilgang til utvikling af en sanselig bæredygtighedsdidaktik i kunstfagene

Skregelid, L. (2020). A call for dissensus in (art) education! *International Journal of Education Through Art* 16(2), 161-176.

Springgay, S., Irwin, R. L. & Kind, S. W. (2005). A/r/tography as living inquiry through art and text. *Qualitative Inquiry*, 11(6), 897-912.

Straume, I. S. (2017). *En menneskeskapt virkelighet. Klimaendring, sosiale forestillinger og pedagogisk filosofi*. Res Publica.

Triggs, T., Irwin, R. & Leggo, C. (2014), Walking art: Sustaining ourselves as arts educators. *Visual Inquiry: Learning & Teaching Art*, 3(1), 21-34.

Waterhouse, A. H., Søyland, L. & Carlsen, K. (2019). Eksperimentelle utforskinger av materialer og materialitet i transmaterielle landskaper. *Formakademisk*, 12(1), 1-21.

Østern, A.-L. & Knudsen, K. N. (Red.) (2019). *Performative Approaches in Arts Education - Artful Teaching, Learning, and Research*. Routledge.

Østern, T.P., Dahl, T., Strømme, A., Petersen, J. Aa., Østern A-L. & Selander, S. (2019). *Dybde//læring - en flerfaglig, relasjonell og skapende tilnærming*. Universitetsforlaget.